

Promene u oblicima nacionalne vezanosti i autoritarnost kod srednjoškolaca u poslednjih 35 godina

---

Cilj ovog istraživanja bio je da se proveri da li i u kojoj meri su se pojedini oblici nacionalne vezanosti kod srednjoškolaca promenili u odnosu na istraživanje Rota i Havelke iz 1973. Korišćena je skala oblika nacionalne vezanosti koju su konstruisali Rot i Havelka (1973). Takođe, želeli smo da proverimo da li autoritarnost, merena novom UPA-S skalom (Živanov et al. 2007), korelira sa pojedinih oblicima nacionalne vezanosti na način na koji korelira kada se meri drugim skalama. Istraživanje je sprovedeno na 308 ispitanika iz srednjih stručnih škola i gimnazija u Kruševcu i Pančevu. U odnosu na 1973. značajno je porasla isključiva nacionalna vezanost, dok su se podeljena i opšteljudska nacionalna vezanost smanjile. Takođe, dobijeno je da autoritarnost korelira sa isključivom i istaknutom nacionalnom vezanošću, kao i da se izraženost autoritarnosti i pojedinih oblika nacionalne vezanosti značajno razlikuje po faktorima pola, grada i tipa škole.

Uvod

Nacija

Na naciju se može gledati kao na psihološku grupu, koju karakterišu određeni zajednički ciljevi. Osnovni ciljevi su, svakako, zajednička težnja pripadnika jedne nacije za održanjem i napretkom nacije. Kod nacije se uočavaju i ostale karakteristike strukturane grupe: norme (oblici ponašanja karakteristični za određenu naciju) i struktura grupe (Rot 2006).

Jedna od važnijih karakteristika nacije, kao grupe, jeste osećanje zajedničke pripadnosti članova grupe. Ovo osećanje najizraženije je u nacionalnoj svesti, koja je i najvažnije psihološko obeležje nacije. Nacionalnu svest, prema Rotu (2006), čine: znanje o pripadnosti određenoj nacionalnoj grupi (obično praćeno osećanjem vezanosti), zatim zajednički jezik, zajednička kultura, istorija i tradicija i sa tim povezana znanja, ocene i shvatanja; i posebno, stavovi i vrednosti u vezi sa vlastitom nacijom i nacionalnom državom i u vezi sa drugim nacijama i državama.

---

*Ivan Grahek (1991),
Beograd, Knez
Danilova 12a, učenik
3. razreda Treće
beogradske gimnazije,*

*MENTOR: Oliver
Tošković, Odeljenje za
psihologiju, Filozofski
fakultet, Kosovska
Mitrovica;
Laboratorija za
eksperimentalnu
psihologiju, Filozofski
fakultet, Beograd*

Nacionalizam

Različiti autori pod nacionalizmom podrazumevaju različite pojmove, tako da postoji više definicija nacionalizma koje možemo svrstati u dve velike grupe. Prva grupa autora nacionalizam izjednačuje sa nacionalnom vezanošću uopšte. Za Gickova (Guetzkow, prema Rot: 2006) nacionalizam, nacionalna lojalnost, patriotizam i osećanje nacionalne pripadnosti su sinonimi, čija je zajednička karakteristika predispozicija da pojedinci reaguju pozitivnom podrškom prema svojoj nacionalnoj državi (prema: Rot 2006).

Druga grupa definicija na nacionalizam gleda kao na jedan od oblika nacionalne vezanosti. Primer ovih definicija predstavlja određenje da je nacionalizam stanje svesti, pri kome je lojalnost sopstvenoj nacionalnoj državi superiornija u odnosu na sve ostale lojalnosti. Takođe, za ovo stanje svesti karakteristični su izrazit ponos na svoju nacionalnost, uverenje u neospornu važnost i svetsku misiju vlastite nacije, ali i težnja da se nacionalna država učvrsti i proširi. Ovakvu definiciju nalazimo, između ostalih, kod Duba (Dob 1964, prema: Rot 2006).

Odlučivanje za jedan od pristupa nacionalizmu jeste teško pitanje, ali i neophodno. U svakodnevnom govoru pod nacionalizmom podrazumevamo jedan od oblika nacionalne vezanosti, ono što socijalni psiholozi nazivaju isključivom nacionalnom vezanošću, odnosno, šovinističkim ili etnocentričnim nacionalizmom. Takođe, moje mišljenje je da se pojmovi nacionalna lojalnost i nacionalizam nikako ne mogu izjednačiti zato što lojalnost može biti jače ili slabije izražena. Gickov (Guetzkow 1955) pravi podelu nacionalizma, pod kojim podrazumeva nacionalnu lojalnost, što može dovesti do zabune. Zbog toga ću u daljem tekstu pod pojmom nacionalizam podrazumevati jedan od oblika nacionalne vezanosti.

Prva istraživanja nacionalizma (ili, kako su ga oni zvali, etnocentризma) izveli su Adorno i saradnici pedesetih godina dvadesetog veka. Oni su, između ostalih, sastavili i skalu etnocentризma (E-skalu). Ovom skalom autori su želeli da provere svoju pretpostavku da kod pojedinca postoji tendencija da se druge nacionalne ili rasne grupe smatraju inferiornijima u odnosu na vlastitu. Ovi autori su došli do zaključka da kod ljudi postoje ovakve tendencije i da se one uklapaju u šire, antidemokratske stavove, tj. koreliraju sa sličnim stavovima, kao što su: autoritarnost, antisemitizam, itd. (prema: Rot 2006).

Nacionalna vezanost i njeni oblici

Rot i Havelka nacionalnu vezanost definišu kao: "Sistem međusobno povezanih stavova u kojima do izražaja dolazi odnos pojedinca prema sopstvenoj naciji, svojoj nacionalnoj državi i teritoriji, vlastitoj nacionalnoj kulturi, jeziku i istoriji, prema nacionalnim vrednosima i simbolima, zatim

prema drugim narodima, kako prema onima sa kojima je vlastita nacija bila ili je politički ili ekonomski u prijateljskim, odnosno neprijateljskim odnosima, tako prema drugim narodima, te prema nacionalnoj diferencijaciji kao socijalnoj pojavi” (Havelka i Rot 1973).

Već spomenuti Gickov (1955) prvi je koji, na osnovu ograničenih empirijskih podataka, razlikuje oblike nacionalne vezanosti (ili kako ih on naziva – oblike nacionalizma) prema tome da li postoji isključivo vezanost prema sopstvenoj naciji ili postoje i neki drugi oblici lojalnosti. Prema ovom kriterijumu, analizom ranijih istraživanja, Gickov izdvaja tri grupe, različite po obliku nacionalne vezanosti. Prvi su multiplisti, odnosno oni pojedinci koji, pored vezanosti za sopstvenu naciju, osećaju povezanost sa drugim narodima. Zatim patrioti, koji su vezani samo za svoju naciju i samo sa njom osećaju zajedništvo. Treća grupa su alijenirani, koji ne osećaju zajedništvo sa nacijom kojoj pripadaju.

Prednost ove ideje je u tome što, pored etnocentričnog nacionalizma, uočava i druge oblike nacionalne vezanosti. Ona gleda na osećanje nacionalne vezanosti kao na vrednosnu orijentaciju koja može varirati od pojedinca do pojedinca po jačini.

Polazeći od ove ideje, a analizom dotadašnjih istraživanja, Rot (Rot, 1970) dolazi do zaključka da je, na osnovu kriterijuma jačine lojalnosti prema vlastitoj naciji i drugim sekundarnim grupama, opravdano razlikovati pet oblika nacionalne vezanosti:

- 1) Isključiva nacionalna vezanost, koju karakteriše vezanost samo za vlastitu naciju i isticanje njene izuzetne vrednosti i superiornosti, a koja odgovara pojmu etnocentrizma kod Adorna i saradnika (prema Rot 2006)
- 2) Istaknuta nacionalna vezanost, koju karakteriše naglašena vezanost za vlastitu naciju, ali i prihvatanje važnosti svake nacionalne vezanosti bez isticanja vrednosti vlastite nacije, kao i idealizatorski odnos prema vlastitoj naciji
- 3) Podeljena nacionalna vezanost, ili sistem stavova u kojima se zastupa koegzistencija i saradnja vlastite i svih drugih nacija
- 4) Opšteljudska vezanost, koju karakteriše naglašavanje jedinstva čovečanstva kao primarne ljudske zajednice
- 5) Nepostojanje nacionalne vezanosti, za koju je karakteristično da se negiraju vrednost i važnost nacionalne vezanosti, uopšte.

Uzroci snage nacionalne vezanosti

Osećanje nacionalne pripadnosti jedno je od najjačih osećanja i predstavlja veoma jaku pokretačku snagu kako pojedinca, tako i društva (prema Rot 2006). Pokušavajući da da analizu nacionalne vezanosti, a definišući je preko jačine lojalnosti naciji, Gickov (Guetzkow 1955, prema:

Rot 2006) razlikuje tri grupe jačine vezanosti za sopstvenu naciju: vezanosti kao sredstva, vezanosti kao vrednosti same za sebe i vezanosti kao rezultata konformiranja.

Nacionalna vezanost može biti sredstvo za ostvarenje određenih ciljeva i zadovoljenje različitih potreba. Za određenu naciju pojedinac se može vezati zato što nacionalna grupa može, ili on ocenjuje da može, da zadovolji mnoge individualne ciljeve, pre svega da obezbedi mogućnost egzistencije. Jedan od načina da se zadovolji jedna od potreba čoveka, kroz vezanost za sopstvenu naciju, jeste identifikacija sa njom. Identifikacijom sa nacijom pojedinac može da zadovolji različite težnje: za ličnim važenjem, za sigurnošću, za ispoljavanjem agresivnosti i druge (Guetzkow 1955, prema: Rot 2006).

Drugu grupu izvora nacionalne lojalnosti imamo u tome što nacionalna vezanost može postati vrednost sama po sebi. U ovom slučaju, pojedinac se ne vezuje za naciju samo zbog toga što u tome, svesno ili ne, vidi način da zadovolji određene potrebe i ciljeve, već zbog toga što smatra da su nacija i nacionalna vezanost samostalne vrednosti (Guetzkow 1955, prema: Rot 2006). Ovaj izvor nacionalne lojalnosti može ležati u sistemu vrednosti koji roditelji prenose na svoju decu. Mogu postojati i drugi izvori ovog tipa nacionalne lojalnosti, kao na primer u školskom sistemu koji u nekim zemljama ima zadatak da promovise, između ostalog, i razvoj svesti o nacionalnoj pripadnosti (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije 2003).

Treći izvor nacionalne lojalnosti je u konformiranju, prihvatanju u društvu rasprostranjenih shvatanja i onda kada za takvo prihvatanje ne postoje opravdani razlozi (Guetzkow 1955, prema: Rot 2006).

U tom potčinjavanju raširenim shvatanjima koriste se dva puta za postizanje konformiranja: prikazivanje lojalnosti vlastitoj naciji kao nečeg što je neosporno i nužno, kao i preduzimanje sankcija prema svakoj pojavi nacionalne nelojalnosti. Ove sankcije preduzimaju različite grupe kojima pojedinac pripada: porodica, susedi, krug prijatelja i druge grupe, ili čak državni organi. Može biti da građani nacionalnu državu prihvataju kao najviši i zakoniti autoritet. Na ovaj način se kod pojedinca razvija unutrašnja kontrola koja ga, pored spoljašnjih sankcija, sprečava da pokaže nelojalnost, nagoneći ga da postupa onako kako se od njega očekuje (Rot 2006).

Ranija istraživanja

Rot i Havelka (1973) su izradili skalu oblika nacionalne vezanosti na osnovu teorijske pretpostavke o pet oblika nacionalne vezanosti (1970), čijom se primenom, tvrde Rot i Havelka, potvrdila teorijska pretpostavka na kojoj je ona bazirana, tj. da je opravdano razlikovati pet oblika nacionalne vezanosti.

Rot i Havelka su 1973. godine sproveli istraživanje oblika nacionalne vezanosti na uzorku od 790 učenika gimnazija i stručnih škola u Beogradu i Kragujevcu. Kao najčešći oblik nacionalne vezanosti pokazala se istovremena vezanost za vlastitu naciju i internacionalistička orijentacija. Zatim, po učestalosti javljanja, sledi tzv. opšteljudska vezanost, pa potom istaknuta nacionalna vezanost. Izvestan postotak ispitanika poricao je važnost svakog oblika nacionalne vezanosti, dok se najređim pokazao etnocentrični nacionalizam (1973).

Istraživanje koje su V. Mihić i I. Mihić (Mihić i Mihić 2003) sproveli na uzorku dece trećeg i četvrtog razreda osnovne škole pokazalo je da postoji jaka etnička distanca, pogotovo prema Albancima i Romima, dok je nešto niža prema Hrvatima. Važno je napomenuti da je istraživanje sprovedeno u školama na teritoriji Novog Sada, najvećeg grada Vojvodine, koja je multietnička regija. Takođe, bitno je napomenuti da se uzorak sastojao od 75% dece srpske nacionalnosti, ali i 25% Mađara, Hrvata i Roma.

Autoritarnost

Pod pojmom autoritarnosti obično se podrazumeva nekoliko crta ličnosti, koje se ogledaju u spremnosti ka prihvatanju fašističkih ideologija i antidemokratskog uređenja uopšte (Rot 2006).

Adorno i saradnici su sproveli prva istraživanja autoritarnosti. Oni su konstruisali F-skalu sa osam podskala koje, prema autorima, mere devet osobina autoritarne ličnosti (Adorno *et al.* 1950, prema: Rot 2006).

Tih devet osobina su:

- 1) Konvencionalizam
- 2) Autoritarna submisivnost
- 3) Agresivnost
- 4) Antiintraceptivnost
- 5) Poštovanje vlasti i pozitivan odnos prema njoj
- 6) Destruktivnost i cinizam
- 7) Često korišćenje mehanizma projekcije
- 8) Rigidnost mišljenja i postojanje praznoverica i stereotipija
- 9) Interesovanje za seksualne nastranosti

Istraživanje Adorna i saradnika je ukazalo i na neke korelate autoritarnosti. Naime, oni su konstruisali i skalu etnocentrizma, o kojoj je već bilo reči, i skor na toj skali korelirao je sa skorom na F-skali. Takođe, rezultati na F skali korelirali su sa visokim skorom na skali antisemitizma (A-skala).

Postoji dosta zamerki na F-skalu od kojih su neke: da ima loše metrijske karakteristike, i da prihvatanje većine tvrdnji ne mora nužno značiti autoritarnost već može biti i posledica patrijarhalnosti društva u

kome ispitanici žive. Ipak, i pored kritika, F-skala se pokazuje kao relativno pouzdan merni instrument koji se i danas koristi uz određene modifikacije (prema: Rot 2006).

Prva istraživanja autoritarnosti u Srbiji (F-skalom), koja su izvršili Rot i Havelka (Rot i Havelka 1973), dala su iznenađujuće rezultate: autoritarnost je kod srednjoškolaca bila jako izražena (neki od rezultata bili su najveći zabeleženi ikada u svetu).

U kasnijim istraživanjima (prema: Biro 2006), sa modifikovanim instrumentom, na prostoru Srbije dobijani su slični rezultati: autoritarnost je bila jako izražena. Dalje analize Pantića (prema: Biro 2006) ukazale su na neke zanimljive korelate autoritarnosti: povezanost sa obrazovanjem bila je izuzetno visoka – najmanju autoritarnost pokazali su intelektualci (posebno humanistički), a najveću radnici i seljaci. Razlike su postojale i u odnosu na region, Beograd je pokazao najmanju autoritarnost, dok je autoritarnost bila najizraženija u Nišu i Leskovcu.

Cilj istraživanja

Ovo istraživanje imalo je dva cilja. Prvi je bio da se ispita da li su se i u kojoj meri promenili oblici nacionalne vezanosti kod srednjoškolske omladine u odnosu na istraživanje Rota i Havelke iz 1973. Drugi cilj je bio da se proverí da li će autoritarnost, merena novom UPA-S skalom (Mihic *et al.* 2007), korelirati sa pojedinim oblicima nacionalne vezanosti na način na koji korelira kada se meri drugim skalama autoritarnosti.

Metod

Uzorak

Uzorak je bio prigodni. Činili su ga srednjoškolci gimnazija i stručnih škola iz Kruševca i Pančeva. Iz gimnazije i stručne škole u Kruševcu testirana su po tri odeljenja, ukupno šest (162 ispitanika). Iz gimnazije u Pančevu testirana su tri odeljenja, a iz stručne škole dva (146 ispitanika). Iz srednjih stručnih škola bilo je ukupno 144 ispitanika, a iz gimnazija 164. Uzorak je ukupno činilo 308 ispitanika iz oba grada. Svi ispitanici su pohađali drugi ili treći razred gimnazije, odnosno srednje stručne škole.

Varijable

1) Oblik nacionalne vezanosti, operacionalizovan preko pet numeričkih varijabli koje su definisali Rot i Havelka i na osnovu kojih su sastavili pet subskala u okviru svoje skale oblika nacionalne vezanosti

1. Isključiva nacionalna vezanost
2. Istaknuta nacionalna vezanost

3. Podeljena nacionalna vezanost
  4. Opšteljudska nacionalna vezanost
  5. Nepostojanje nacionalne vezanosti
- 2) Autoritarnost, numerička varijabla operacionalizovana preko skora na UPA-S skali autoritarnosti (Mihić 2007)
- 3) Demografske varijable:
- mesto stanovanja, kategorička varijabla sa dva nivoa (Kruševac i Pančevo)
  - pol, kategorička varijabla sa dva nivoa (muški i ženski)
  - obrazovanje oca, kategorička varijabla sa tri nivoa (osnovnoškolsko, srednje i fakultetsko obrazovanje)

Hipoteze

1) Istaknuta i podeljena nacionalna vezanost biće najčešći oblici nacionalne vezanosti, dok će se, u značajno većoj meri nego 1973, javiti i etnocentrični nacionalizam.

U već pomenutom istraživanju Vladimira Mihića dobijena je velika etnička distanca kod dece koja su tada (2003) bila treći i četvrti razred osnovne škole. Ta deca su danas učenici gimnazija i srednjih škola i ako su kao tako mladi imali izraženu etničku distancu, koja korelira sa isključivom nacionalnom vezanošću, to znači da će danas verovatno biti isključivo ili istaknuto vezani za svoju naciju.

S obzirom na trendove u svetu, pre svega, globalizaciju koja podrazumeva podeljenu nacionalnu vezanost tj. saradnju vlastite i drugih nacija, smatramo da će podeljena nacionalna vezanost biti veoma izražena.

2) Postojeće povezanost autoritarnosti (merene UPA-S skalom) i isključive i istaknute nacionalne vezanosti. Pretpostavku o ovoj korelaciji zasnivamo na ranijim istraživanjima Adorna i saradnika (Adorno *et al.* 1950; prema Rot: 2006) i Rota i Havelke (Rot i Havelka 1973).

Instrumenti

Skala oblika nacionalne vezanosti koju su izradili Rot i Havelka (1973) sastoji se od trideset pitanja podeljenih u pet subskala (šest pitanja po svakoj subskali). Stepen slaganja, odnosno neslaganja ocenjuje se na skali procene opsega od jedan do sedam, a zatim se za svaku skalu izračunava sumarni skor za svakog ispitanika. Skor na svakoj od subskala može da varira od 0 do 35 poena.

Subskale

1. Isključiva nacionalna vezanost – primer stavke: Ima nacija čiji pripadnici bi trebalo pre da se stide nego da se ponose svojom nacionalnom pripadnošću.

2. Istaknuta nacionalna vezanost – primer stavke: Svest o pripadnosti nekoj određenoj naciji budi u čoveku ponos i oplemenjuje njegov duh.

3. Podeljena nacionalna vezanost – primer stavke: Osećanje nacionalne pripadnosti je pozitivna osobina samo onda kada je povezano sa osećanjem opšteljudske solidarnosti i saradnje.

4. Opšteljudska vezanost – primer stavke: Čovečanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu, zato je svaka podela na nacije ili štetna ili besmislena.

5. Nepostojanje nacionalne vezanosti – primer stavke: I nacionalizam i internacionalizam su ideologije koje su ljudima donele više štete no koristi.

Skala autoritarnosti koju su sastavili Mihić i saradnici (2007) sastoji se od 52 stavke. Stepen slaganja (neslaganja) se izražava skalom procene opsega od jedan do sedam, a onda se određuje srednja vrednost svih stavki za pojedinačnog ispitanika. U istraživanju nije korišćena F skala, koju su koristili Rot i Havelka (1973). Nismo koristili ovu skalu zato što postoje mnoge zamerke na nju, od kojih su neke navedene u uvodu. Takođe, kao što je već napomenuto, interesovalo nas je da ispitamo da li UPA-S skala daje slične rezultate (korelacije) kao i ostale skale autoritarnosti.

Rezultati

Razlike u oblicima nacionalne vezanosti u odnosu na istraživanje Rota i Havelke (Rot i Havelka 1973)

Rezultate našeg istraživanja smo upoređivali sa rezultatima Rota i Havelke t-testom za nezavisne uzorke. Dobijene su značajne razlike po nekoliko subskala oblika nacionalne vezanosti.

- 1) Isključiva nacionalna vezanost se statistički značajno povećala sa prosečnih 20.09 na 23.53 poena ($t = 7.07, p < 0.01$)
- 2) Istaknuta nacionalna vezanost se ne razlikuje statistički značajno od rezultata iz 1973. ($t = -1.89, p > 0.05$)
- 3) Podeljena nacionalna vezanost se statistički značajno smanjila sa prosečnih 36.94 na 32.35 poena ($t = -11.01, p < 0.01$)
- 4) Opšteljudska vezanost se statistički značajno smanjila sa prosečnih 32.64 na 27.41 poena ($t = -11.25, p < 0.01$)
- 5) Nepostojanje nacionalne vezanosti se nije statistički značajno promenilo ($t = -1.93, p > 0.05$)

Korelacije autoritarnosti različitih oblika nacionalne vezanosti

Pirsonovim koeficijentom korelacije proveravana je povezanost između autoritarnosti i različitih oblika nacionalne vezanosti. Dobijena je statistički značajna pozitivna korelacija između autoritarnosti i isključive i istaknute nacionalne vezanosti (tabela 1).

Tabela 1. Korelacije između autoritarnosti i pojedinačnih oblika nacionalne vezanosti

	Nacionalna vezanost				
	isključiva	istaknuta	podeljena	opšteljudska	ne postoji
r	0.372	0.190	-0.063	-0.053	0.024
p	0.000	0.001	0.270	0.357	0.669

Regresiona analiza je pokazala da je samo isključiva nacionalna vezanost dobar prediktor autoritarnosti (tabela 2). Smatramo da uzrok tome što se istaknuta nacionalna vezanost nije pokazala kao dobar prediktor autoritarnosti u regresionoj analizi može biti u činjenici da istaknuta i isključiva nacionalna vezanost značajno koreliraju.

Tabela 2. Regresioni koeficijenti za oblike nacionalne vezanosti i autoritarnost

	Beta	t	p
Isključiva nacionalna vezanost	0.379	5.928	0.000
Istaknuta nacionalna vezanost	0.028	0.441	0.660
Podeljena nacionalna vezanost	-0.046	-0.807	0.421
Opšteljudska vezanost	0.020	0.317	0.751
Nepostojanje nacionalne vezanosti	0.099	1.620	0.106

Povezanost autoritarnosti i oblika nacionalne vezanosti sa demografskim varijablama

Mesto u kome ispitanici žive. Dobijene su značajne razlike između izraženosti isključive i istaknute nacionalne vezanosti, kao i nepostojanja nacionalne vezanosti zavisno od faktora mesta u kome ispitanici žive. To znači da je npr. prosečna isključiva nacionalna vezanost značajno izraženija u Kruševcu nego u Pančevu (tabela 3).

Tabela 3. Razlike u izraženosti oblika nacionalne vezanosti zavisno od mesta u kome ispitanici žive (t-test)

	t	df	p
Isključiva nacionalna vezanost	-3.749	306	0.000
Istaknuta nacionalna vezanost	-3.134	306	0/002
Nepostojanje nacionalne vezanosti	3.223	306	0.001

Pol. Dobijeno je da se svi oblici nacionalne vezanosti i autoritarnost značajno razlikuju kod muškog i ženskog pola (tabela 4). Kod muškaraca su izraženiji isključivi i istaknuti oblik nacionalne vezanosti, kao i autoritarnost, dok su kod žena izraženije podeljena i opšteljdska nacionalna vezanost, kao i njeno nepostojanje.

Tabela 4. Razlike u izraženosti oblika nacionalne vezanosti i autoritarnosti zavisno od pola ispitanika (t-test)

	t	df	p
Isključiva nacionalna vezanost	2.913	305	0.004
Istaknuta nacionalna vezanost	2.082	305	0.038
Podeljena nacionalna vezanost	-2.711	305	0.007
Opšteljdska nacionalna vezanost	-4.308	305	0.000
Nepostojanje nacionalne vezanosti	-4.006	305	0.000
Autoritarnost	5.120	305	0.000

Škola koju pohađaju ispitanici. Dobijene su statistički značajne razlike po faktoru škole i to za: autoritarnost, isključivu i istaknutu nacionalnu vezanost (tabela 5). Autoritarnost, isključiva i istaknuta nacionalna vezanost su izraženije kod ispitanika iz Kruševca.

Tabela 5. Razlike u izraženosti oblika nacionalne vezanosti i autoritarnosti zavisno od škole koju ispitanici pohađaju (t-test)

	t	df	p
Isključiva nacionalna vezanost	2.380	306	0.018
Istaknuta nacionalna vezanost	2.380	306	0.018
Autoritarnost	2.236	306	0.026

Obrazovanje oca. S obzirom da je samo 9 ispitanika zaokružilo da je obrazovanje njihovog oca osnovna škola odlučili smo da ovu kategoriju spojimo sa kategorijom srednjoškolskog obrazovanja i nazovemo je srednjoškolsko ili osnovnoškolsko obrazovanje. Na t-testu su se javile značajne razlike u izraženosti istaknute nacionalne vezanosti između ispitanika čiji otac ima osnovno ili srednjoškolsko obrazovanje i onih čiji je otac fakultetski obrazovan. Kod ispitanika čiji otac ima osnovno ili srednjoškolsko obrazovanje izraženija je istaknuta nacionalna vezanost u odnosu na ispitanike čiji je otac fakultetski obrazovan ($t = 2.455$, $df = 299$, $p = .015$).

Diskusija

Razlike u oblicima nacionalne vezanosti u odnosu na 1973.

U našem istraživanju korišćena je skala oblika nacionalne vezanosti koju su izradili Rot i Havelka (1973). Poredili smo rezultate sa njihovim iz 1973. i dobijene su statistički značajne razlike po nekoliko subskala: isključiva nacionalna vezanost se značajno povećala, dok su se podeljena i opšteljudska vezanost smanjile. Isključiva nacionalna vezanost, kao što smo ranije naveli, podrazumeva vezanost samo za vlastitu naciju kao i uverenost u njenu superiornost nad ostalim nacijama. Istaknuta nacionalna vezanost podrazumeva idealizatorski odnos prema vlastitoj naciji, ali bez mržnje prema drugim narodima. Upravo se razlike između isključive i istaknute nacionalne vezanosti mogu svesti na pojam o 'malignom' i 'benignom' nacionalizmu. Isključiva nacionalna vezanost, tj. 'maligni nacionalizam', za razliku od istaknute nacionalne vezanosti ili 'benignog' nacionalizma može da izazove konflikte tako što se 'neprijatelj' (drugi narod) dehumanizuje, tj. cela se jedna nacija postavlja kao neprijateljska, bezvredna, napadačka, tako da nije problem napadati pripadnike takve nacije.

Prema Birou (Biro 2006) komunizam je, na prostoru bivše SFRJ, odnegovao autoritarne ličnosti, tj. autoritarno društvo. Kada je komunizam pao, stvorio se ideološki vakum, a autoritarno društvo bilo je u potrazi za jakim vođom i čvrstom ideologijom. Tu nacionalizam isplivava na površinu i prihvata se jako brzo. Stvara se totalitarna država, narod se upozorava na 'spoljne neprijatelje', čime se homogenizuje. Ovo je slučaj s mnogim postkomunističkim zemljama (Rusija, Gruzija, Slovačka). Politika nacionalizma pokazuje se kao jako zgodna zamena komunizmu, verovatno zato što nudi snažnu vlast, državu i, najčešće, prepoznatljivog vođu (prema: Biro 2006). Upravo to može biti razlog za javljanje isključive nacionalne vezanosti kod omladine u značajno većoj meri nego 1973. To je oblik nacionalne vezanosti koji podrazumeva idealizatorski odnos prema vlastitoj naciji, ali i državi. Takođe, to je i oblik nacionalne vezanosti u kome se, kroz mržnju prema ostalim nacijama, mogu ispoljiti mnoge osobine autoritarne ličnosti, kao što su: agresivnost, destruktivnost, postojanje stereotipija...

Pod podeljenom nacionalnom vezanošću podrazumeva se zalaganje za koegzistenciju i saradnju vlastite i svih ostalih nacija. Ovaj oblik nacionalne vezanosti se značajno smanjiio u odnosu na 1973. Opadanje ovog oblika nacionalne vezanosti može se objasniti porastom isključivog nacionalizma. Takođe, jedno od objašnjenja koja se čine logičnim jeste činjenica da je Srbija bila izolovana od ostatka sveta devedesetih godina. Jedan dug period srpsko društvo je bilo bez dodira sa ostatkom sveta i spoljna politika je vođena po principu: 'Niko nam ne treba, možemo sami

protiv svih, svi su nam neprijatelji!' (prema: Biro 2006). U takvim okolnostima očekivano je da će ljudi odbacivati saradnju među nacijama i okretati se izolaciji.

Ipak, podeljena nacionalna vezanost je i dalje najizraženiji oblik nacionalne vezanosti kod naših ispitanika. To može značiti da se, kod omladine, javlja želja za saradnjom sa ostalim nacijama.

Opšteljudska vezanost se značajno smanjila u odnosu na 1973. Ovaj oblik nacionalne vezanosti podrazumeva vezanost za čovečanstvo kao primarnu ljudsku zajednicu.

Opadanje ovog oblika nacionalne vezanosti takođe se možda može objasniti porastom etnocentričnog nacionalizma. Isto tako, može se objasniti i već pominjanom dugogodišnjom izolacijom zemlje.

Razlike po demografskim varijablama

Prosečna autoritarnost uzorka je 3.33 na skali procene od jedan do sedam. Ove rezultate ne možemo porediti sa Rotovim i Havelkinim iz 1973. s obzirom na to da je u našem istraživanju korišćen drugačiji instrument za merenje autoritarnosti. Ipak, napomenućemo da je prosečna autoritarnost koju su dobili Rot i Havelka 4.60.

Polovi se značajno razlikuju po autoritarnosti. Naime, muškarci su autoritarniji od žena. Ovo bi se moglo objasniti socijalnim ulogama. Od ranog detinjstva, pogotovo u patrijarhalnoj sredini, dečacima se nameće uloga nekoga ko treba da bude jak, hrabar, vođa, zaštitnik porodice. Dečak mora poštovati oca (autoritet), ne sme biti osećajan (antiintraceptivnost), mora se čak i fizički obračunavati sa protivnicima (agresivnost), dok devojčice imaju potpuno drugačije uloge. One treba da budu osećajne, pažljive, mirne, ne treba da budu agresivne (prema: Havelka 2008).

Polovi se razlikuju i po oblicima nacionalne vezanosti. Dečaci imaju izraženiju isključivu i istaknutu nacionalnu vezanost, dok devojčice imaju izraženiju podeljenu i opšteljudsku nacionalnu vezanost, kao i nepostojanje nacionalne vezanosti. Ovaj fenomen se može objasniti na potpuno isti način kao i razlike u izraženosti autoritarnosti – socijalnim ulogama.

Učenici gimnazija i srednjih škola se takođe razlikuju po autoritarnosti. Naime, učenici srednjih stručnih škola su značajno autoritarniji od učenika gimnazija. Takođe, učenici srednjih stručnih škola imaju izraženiju isključivu i istaknutu nacionalnu vezanost od učenika gimnazija. Pantić u jednom istraživanju pokazuje da autoritarnost značajno zavisi od obrazovanja. Po njegovim rezultatima najizraženiju autoritarnost imaju manje obrazovani ljudi (radnici, seljaci), dok su najmanje autoritarni intelektualci, pogotovo oni koji su obrazovani u okviru humanističkih nauka (Pantić 1977; prema: Biro 2006). Čini mi se da se na sličan način mogu tumačiti i razlike u izraženosti isključive i istaknute nacionalne

vezanosti s obzirom na to da ova dva tipa nacionalne vezanosti koreliraju sa autoritarnošću.

Autoritarnost se značajno razlikuje kod srednjoškolaca iz Kruševca i Pančeva. Kruševac se pokazuje kao autoritarnija sredina od Pančeva. Takođe, po faktoru grada se razlikuju i izraženost isključive i istaknute nacionalne vezanosti, kao i nepostojanje nacionalne vezanosti. Čini nam se da objašnjenje ovih razlika može ležati u regionu u kome se ova dva grada nalaze. Dok je Kruševac grad u centralnoj Srbiji, Pančevo se nalazi u Vojvodini i predstavlja multietničku sredinu. Građani Pančeva se izjašnjavaju kao: Srbi (79.08%), Mađari (4.25%), Jugosloveni (2.35%), Slovaci (1.82%), Makedonci (1.55%), Romi (1.22%), Crnogorci (1.03%), Rumuni (0.96%), Hrvati (0.92%) (prema popisu iz 2002.). Kao multietnička sredina ono bi trebalo da bude i tolerantnije, tj. da poznaje i poštuje različite načine života, različite religije... Upravo se ove odlike kose sa osobinama autoritarnog društva, i verovatno je zato ova sredina značajno manje autoritarna i etnocentrična.

Ispitanici se po faktoru obrazovanja oca značajno razlikuju samo po istaknutoj nacionalnoj vezanosti i to deca očeva sa osnovnoškolskim ili srednjoškolskim obrazovanjem imaju izraženiji ovaj oblik nacionalne vezanosti. Zanimljivo je što se po ovom faktoru ispitanici ne razlikuju značajno po izraženosti isključive nacionalne vezanosti. Ipak, čini nam se da na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da ovaj faktor nije preterano bitan za izraženost autoritarnosti ili pojedinih oblika nacionalne vezanosti naših ispitanika.

Povezanost između autoritarnosti i oblika nacionalne vezanosti

Autoritarnost statistički značajno korelira sa isključivom i istaknutom nacionalnom vezanošću. Međutim, samo isključiva nacionalna vezanost se pokazuje kao dobar prediktor autoritarnosti. Dobijene korelacije su očekivane i njih su dobili Adorno i saradnici (Adorno *et al.* 1950 prema Rot 2006), kao i Rot i Havelka (Rot i Havelka 1973) F skalom. Iz naših rezultata se može zaključiti da UPA-S skala daje slične korelate kao i F skala i da se može koristiti u istraživanjima autoritarnosti.

Zaključak

Naše istraživanje pokazuje da se, kod srednjoškolaca, u poslednjih trideset pet godina isključiva nacionalna vezanost značajno povećala, dok su se podeljena i opšteljudska nacionalna vezanost smanjile. Dobijeni rezultati mogu ukazati na to da promene društvene klime i političkog ure-

đenja mogu uticati na autoritarnost i oblike nacionalne vezanosti mladih ljudi (učenika srednjih stručnih škola i gimnazija).

Takođe, dobijeno je da je isključiva nacionalna vezanost dobar prediktor autoritarnosti. S obzirom da su slični korelati dobijeni i u istraživanjima sa F skalom, može se zaključiti da je UPA-S skala pouzdan instrument za merenje autoritarnosti.

Naši rezultati pokazuju da izraženost autoritarnosti i pojedinih oblika nacionalne vezanosti razlikuju u zavisnosti od nekih demografskih varijabli kao što su: pol i mesto u kome ispitanici žive. Slične razlike po demografskim varijablama dobili su Rot i Havelka (1973). Ovo može da znači da, pored društveno-istorijskih promena, postoje i određeni faktori koji deluju nezavisno od njih i prave razlike u stavovima srednjoškolaca.

Literatura

- Biro M. 2006. *Homo Postcommuniticus*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug
- Havelka N., Rot N. 1973. *Nacionalna vezanost i vrednosti kod rednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka
- Havelka N. 2008. *Socijalna percepcija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Mihić V., Martinović M., Živanov S. 2007. Provera nove skale autoritarnosti. UPA-S 2007, Konferencija Dani Psihologije, Zadar, 2008.
- Rot N. 2006. *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rot N. 1970. Psihološki sadržaj nacionalizma. *Filozofija*, 1970.
- Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2003.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije, 2003.

Ivan Grahek

National Loyalty and Authoritarianism at High School Pupils

Rot and Havelka (1973) have defined national loyalty as an individual's attitude towards his own nation, national state and territory, national culture, language and history, national symbols. These authors distinguish between five types of national loyalty, i.e. five ways in which an individual can be attached to their own nation. Those types of national loyalty are: ethnocentric national loyalty, intensive, divided, cosmopolitanism, and the absence of national loyalty.

Under the concept of authoritarianism we usually consider personality traits that are reflected in the readiness to accept fascist ideologies and anti-democratic social systems, in general. Some of those personality traits are: conventionalism, aggressiveness, anti-introspectiveness, submissiveness to the authority, etc.

In 1973 Rot and Havelka conducted a research on the types of national loyalty and authoritarianism in high schools. Divided national loyalty was the type with the highest average score, while exclusive or ethnocentric nationalism had the lowest average score. Authoritarianism was very high and some of the results were among the highest ever gotten with this scale which was applied in most of the countries in the world. Rot and Havelka constructed the scale for types of national loyalty and they used the F scale for measuring authoritarianism which was constructed by Adorno and associates (Adorno *et al.* 1950).

The goal of this research was to explore whether and how the types of national loyalty in high schools changed in the last 35 years. Also, we wanted to see if authoritarianism will correlate with certain types of national loyalty.

In our research we used the scale that was constructed by Rot and Havleka (1973) and the scale of authoritarianism which was constructed by Mihić and associates (Mihić *et al.* 2007).

The sample consisted of 308 high schools pupils from Kruševac and Pančevo.

Our research shows that in comparison with 1973 ethnocentric national loyalty has gone higher, while divided national loyalty and cosmopolitanism have lowered.

Also we got the result that ethnocentric national loyalty is a good predictor of authoritarianism.

One of the results was that men had higher scores on authoritarianism, ethnocentric and intensive national loyalty than women. Women had higher scores on divided national loyalty and cosmopolitanism. Pančevo, as a multiethnic environment had lower scores on authoritarianism, ethnocentric and intensive national loyalty.

These results might show that the change of political system can affect authoritarianism and types of national loyalty in a significant way. Differences between two genders point out the impact of social roles on one's political attitudes and on some characteristics such as authoritarianism.

